

Jaarbericht Scholeksters Assen e.o. 2024

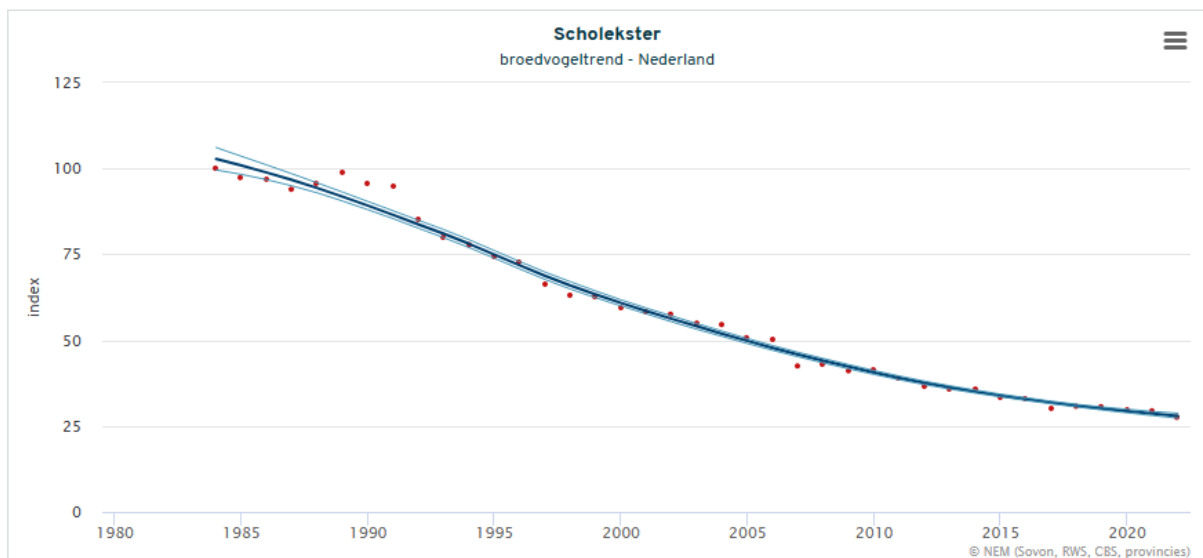
Bert Dijkstra en Rinus Dillerop

1. Inleiding

In 2008 werd de Scholekster door Sovon uitgeroepen tot de “Vogel van het jaar”, dat was het startschot voor een langjarig onderzoek naar de soort in Assen e.o. aan met name dakbroeders. In 2023 werd de soort zowaar nog een keer uitgeroepen tot soort van het jaar! En dit keer met extra onderzoek naar dakbroeders en extra beschermingsmaatregelen. Een mooi moment voor een korte terugblik op de ontwikkelingen in Assen en het afgelopen broedseizoen. Hierbij is speciale aandacht voor de resultaten van de slaapplaatstellingen.

2. Trend

Sinds het vorige “Jaar van” is de situatie er bepaald niet rooskleuriger op geworden. Het gaat het nog steeds bergafwaarts met deze markante vogel als broedvogel (figuur 1) en als overwinteraar. De Drentse broedpopulatie doet het nog beroerder, met een afname van 90% (!) ten opzichte van 1990. In 2008 bleek de dichtheid in het stedelijk gebied van Assen aanmerkelijk hoger te liggen dan in de aangrenzende agrarische gebieden en waren natuurgebieden al helemaal verlaten.

Figuur 1. Broedvogeltrend Scholekster in Nederland.

Na 2008 groeide de populatie dakbroeders stevig door en trad rond 2019 een stabilisatie op (figuur 2) en lijkt er nog maar weinig plek te zijn voor nog meer Scholeksters. In 2024 werd een zelfs een lichte afname geconstateerd. Aan de daling in het agrarisch gebied lijkt nog steeds geen einde te komen en in 2023 werd een (voorlopig) dieptepunt bereikt van nog maar één paar in het referentie gebied. Inmiddels broedt rond Assen ca. 95% van de paren op daken, landelijk ligt dit percentage op 20% (in 2008 nog op 4% geschat). De belangrijkste verklaring voor deze tegengestelde trend is het gigantische verschil in het broedsucces (zie ook broedsucces). Daarnaast speelt migratie tussen agrarisch en stedelijk gebied een (beperkte) rol.

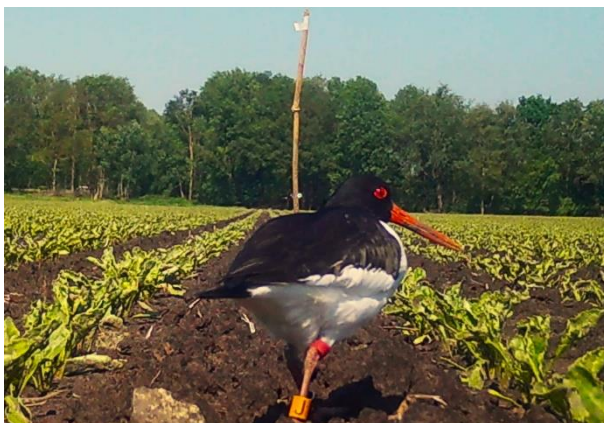
Tabel 1. Scholeksterterritoria in de vaste steekproefgebieden in Assen e.o. Agrarisch gebied.

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024
Agrarisch	14	15	14	13	9	9	7	6	5	4	4	4	4	5	5	3	1
Urbaan	35	42	43	51	49	51	57	62	66	65	67	70	66	68	67	67	64

Migratie

Voor individuele vogels lijkt een stap van boerenland naar urbaan gebied en andersom eenvoudig gemaakt. Dat de van platteland naar stad verhuisde Scholeksters hun reproductie ruim sterk weten te verbeteren met die switch is een wonder. Het getuigt van het belang van individuele variatie in het gedragsrepertoire (Ens *et al.* 2014).

Het blijft gissen waarom de ene vogel een totaal nieuwe omgeving opzoekt om te broeden en de andere juist volhardt in broedpogingen die gedoemd zijn te mislukken. Twee van de vier geëmigreerde vogels (boerenland naar stad) bezetten een compleet nieuw territorium, terwijl twee andere een vrijgekomen plekje innam. In de jaren voor de verplaatsing mislukten bij twee van de vogels de broedpoging, maar wist één vogel wel een jong op de wieken te brengen. Hierbij rijst de vraag of slechte resultaten in het agrarisch gebied de echte trigger zijn om het hogerop te zoeken. Of is het aantrekkelijk om je te vestigen in gebieden met een hogere dichtheid van soortgenoten? Mogelijk was dat laatste tot 2015 eenvoudiger dan daarna. Veel geschikte plekken zijn sindsdien bezet geraakt en mogelijk is Assen momenteel verzadigd gezien de afvlakkende groei in stedelijk gebied. De opengevallen plekken worden nu vooral ingenomen door nakomelingen van stadse vogels, die inmiddels ook de oudjes in het agrarisch gebied aan het vervangen zijn. Dat zou erop kunnen wijzen dat de stad niet alleen voldoende jongen oplevert om elders opengevallen plekken op te vullen, maar misschien ook dat hun overlevingskansen een stuk beter zijn dan van jongen geboren op het platteland ('wie voor een dubbeltje geboren is, wordt nooit een kwartje'; van der Pol *et al.* 2006). De permanente negatieve selectie op plattelandsbroedende Scholeksters (reproductie ver onder de maat) heeft ertoe geleid dat rond Assen en de rest van het Drentse platteland ondertussen zo goed als leeggelopen is op broedende Scholeksters

Links RR-BNOJ kunnen in n 2016 als pul geringd (uit nest 3 vliegvlugge jongen. In 2024 6 km noordelijker t.o.v. de geboorteplek. Vorig jaar als paar genoteerd op het industrieterrein Messchenveld, daar vermoedelijk uit territorium verdwenen en nu in broedend in boerenland.

Rechts BRG-RYYS werd in 2021 geringd in het agrarisch gebied bij Witten en broedde daar zonder succes. In 2022/2023 pogingen op een parkeerterrein bij het TT-circuit, hetzelfde verhaal. Nu als dakbroeder op bedrijventerrein Graswijk en was het eindelijk raak met 1 vliegvlug jong.

3. Broedsucces

Met een enkele uitschieter daargelaten slagen agrarische Scholeksters er bijna niet in om jongen op de wieken te krijgen, sinds 2017 lukt dit vrijwel geen enkel paar meer! Nestpredatie en in mindere mate landbewerkingen, maar vooral de lage jongen overleving dragen bij aan dit lage succes. Ook in 2024 werden van de gevolgd gevolgd agrarische vogels de nesten gepredeerd. In één geval werd met behulp van een wildcamera predatie door een Vos vastgesteld. Een territorium bezetten op het platteland is dus geen enkele garantie voor succes (in termen van reproductie), eerder het tegendeel.

Het broedseizoen van de laatste Scholekster van Deurze eindigde op 3 juni 2024. In het begin van de middag haalt een vos de eieren uit het nest. Deze vogel heeft even oog in oog met de vos op het nest gezeten.

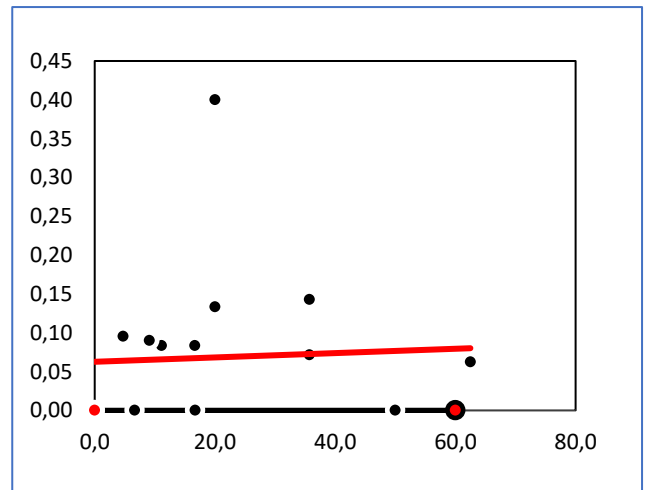
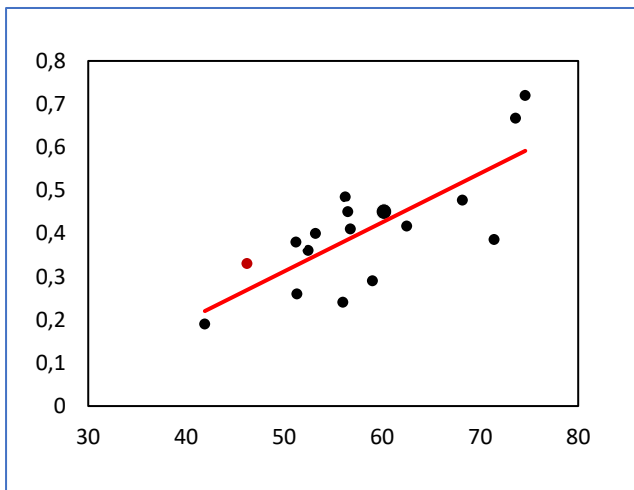
De stedelijke vogels zijn aanzienlijk fortuinlijker. Gemiddeld broedt jaarlijks ca. 60% van de paren eieren uit, met uitschieters >70% (tabel 2) Dankzij de hoge jongenoverleving lukt het met deze percentages in de meeste jaren om de vereiste 0,38 vliegvlugge jongen per paar te bereiken (tabel 3). Een andere bepalende factor lijkt het neerslagtekort/overschot. De droge voorjaren en zomers, die sinds 20017 herhaaldelijk zijn opgetreden, hebben er voor gezorgd dat het gewenste reproductieniveau niet wordt gehaald. Regenwormen zijn dan moeilijker te vinden en is er door de hogere dichtheden vermoedelijk ook extra voedselconcurrentie. Als droogte in het broedseizoen de nieuwe norm wordt, dan ligt een structurele afname van het broedsucces ook voor stadse scholeksters in het verschiet. Maar kunnen extreem natte jaren ook problemen geven? Het voorjaar van 2024 verliep erg nat en het nestsucces was lager dan gebruikelijk. Daken stonden regelmatig onder water en heeft dat naast predatie ook het nestsucces gedrukt? De natte omstandigheden hebben wel gunstig uitgepakt voor de jongenoverleving, want ondanks het bijna historisch lage nestsucces werd uiteindelijk nog een reproductie van >0,3 vliegvlugge jongen per paar gehaald (Figuur 2).

Tabel 2. Nestsucces (%) in agrarisch en urbaan gebied 2008-2024.

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024
Agrarisch	11,1	6,7	35,7	4,8	20,0	62,5	35,7	16,7	9,1	16,7	0,0	60,0	20,0	50,0	0,0	0,0	0,0
Urbaan	56,8	68,2	62,5	52,5	56,3	71,4	73,6	53,2	74,6	41,9	51,3	56,5	60,2	51,2	59,0	56,0	46,2

Tabel 3. Vliegvlugge jongen per paar in de periode 2008-2024.

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024
Agrarisch	0,08	0,00	0,07	0,10	0,13	0,06	0,14	0,08	0,09	0,00	0,00	0,00	0,40	0,00	0,00	0,00	0,00
Urbaan	0,41	0,48	0,42	0,36	0,48	0,39	0,67	0,40	0,72	0,19	0,26	0,45	0,45	0,38	0,29	0,24	0,33

Figuur 2. Vliegvlugge jongen per paar (y) , afgezet tegen succes in eifase (x) in het stedelijk gebied (links) en agrarisch (rechts).

In droge jaren moeten jongen overschakelen naar prooien zoals huisjesslakken die in perkjes worden opgezocht.

In natte zomers liggen de regenwormen letterlijk voor het oprapen en is de jongenoverleving hoger

4. Slaaplaatsstellingen

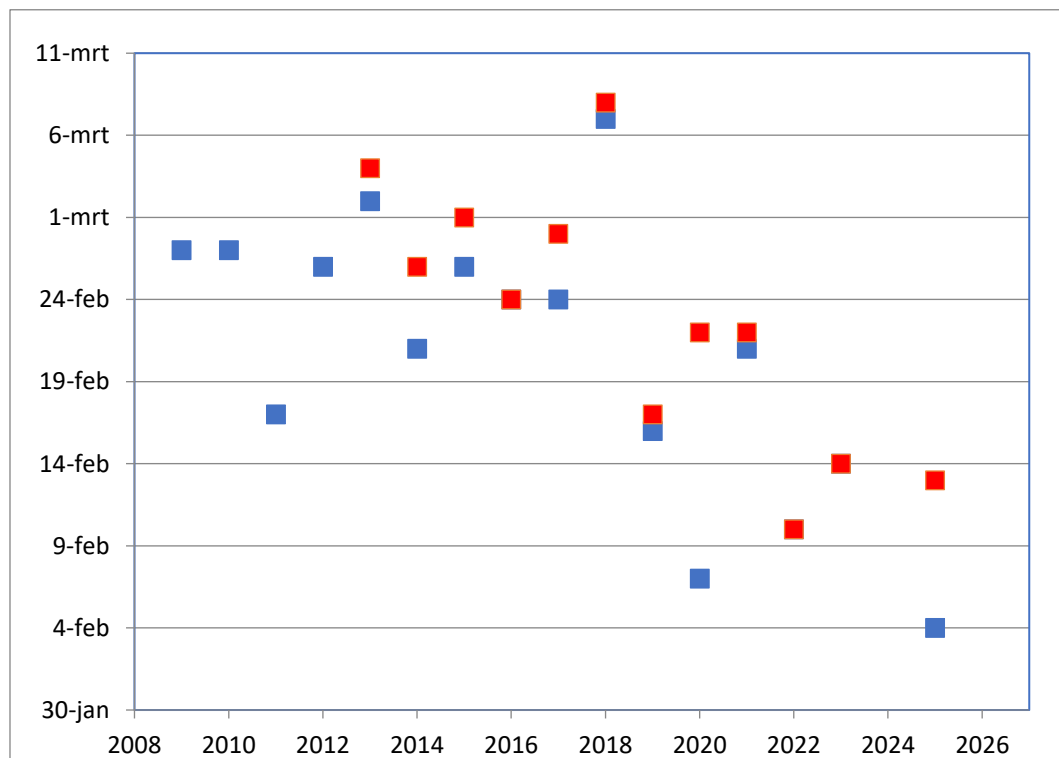
Aanvankelijk richtte ons onderzoek zich alleen op het jaarlijks in kaart brengen van de aanwezige territoria en broedsucces. In de loop der jaren is het onderzoek uitgebreid met zenders en kleurringen om inzicht te krijgen in het terreingebruik en dispersie. Na een drietal jaren waren de eerste 12 adulte en 27 juveniele vogels van ringen voorzien. Dat vormde de aanleiding om in 2012 wat vaker een bezoek te brengen aan een soos/slaapplaats aan het Havenkanaal ter hoogte van de wijk Marsdijk. Op deze plek lieten Scholeksters zich na aankomst goed observeren, een ideale plek om ringen af te lezen. Het bleef in eerste instantie bij een paar bezoeken overdag, maar vanaf 2013 zijn de tellingen meer systematisch aangepakt. Vanaf 2013 werden de bezoeken in de avond gebracht, meestal 1 uur voor zonsondergang tot het donker werd. Per telling werden aantallen genoteerd en voor zover mogelijk ook ringen afgelezen. Ten aanzien van gekleurringde vogels is ook gebruik van waarnemingen (vastgelegd in BirdringSubmit) van andere waarnemers die deze locatie af en toe bezochten. Hier wordt gerefereerd naar aantallen enkele andere actuele slaapplaatsen en sozen in de omgeving van Assen, deze zijn gebaseerd op eigen waarnemingen (Baggelhuizen, Ubbena) en voor Tynaarlo data via waarneming.nl. Deze data zijn weliswaar niet op systematische wijze verkregen, ze geven wel een indruk van de aantallen op die locaties. De fenologie is gebaseerd op een combinatie van eigen waarnemingen aangevuld met waarneming.nl. De situering van slaapplaats veranderde in de loop der jaren (figuur 3).

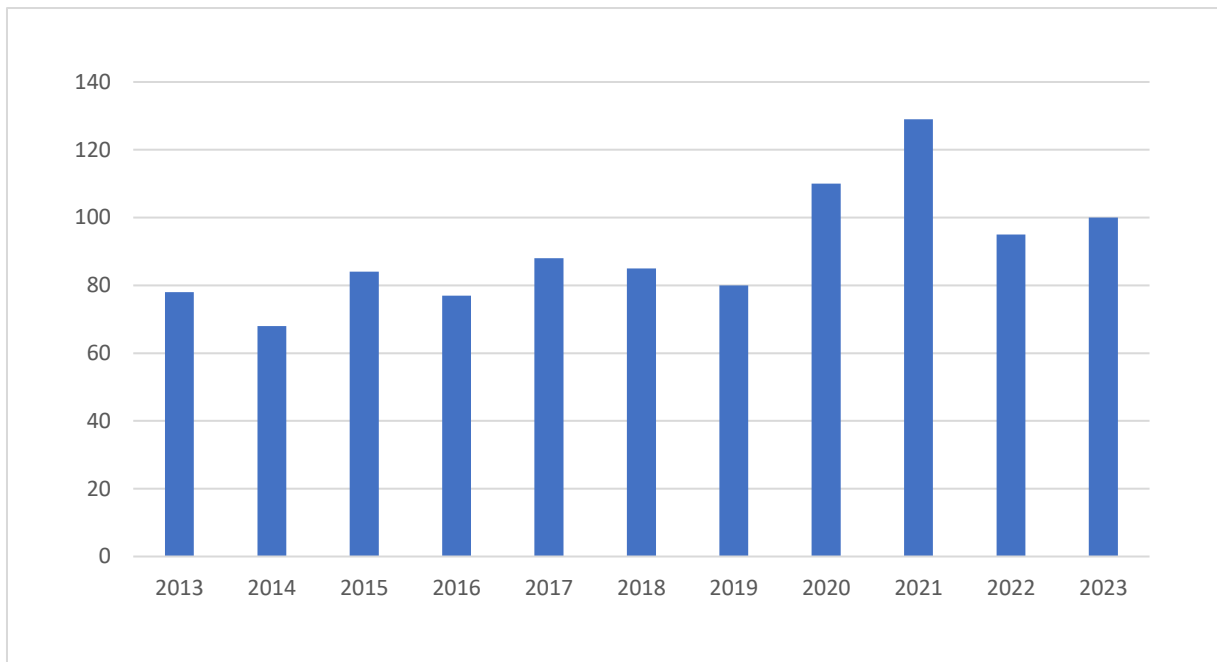
Figuur 3. Situering van slaapplaatsen langs het Havenkanaal. Blauw>2014, Rood 2015-2016, Geel 2017-2023

Fenologie en aantalsontwikkeling

De Asser Scholeksters overwinteren hoofdzakelijk in het oostelijke en westelijke deel van de Nederlandsche Waddenzee (Ens *et al* 2019). Door de bank genomen arriveren de eerste Scholeksters tussen half februari en 1 maart (Figuur 4). In de meeste gevallen zijn de eerste vogels waargenomen enkele dagen voordat de eerste bezoeken aan de slaapplaats werd gebracht. In 2013 en 2018 arriveerden de vogels laat, waarbij de oorzaak gezocht moet worden in winterse speldenprikjes. Zo begon het half februari 2018 te vriezen en eindigde de maand met een paar ijsdagen. Deze vorstperiode hield tot de eerste dagen van maart aan. Pas nadat enkele nachten vorstvrij verliepen doken de eerste vogels op. In 2013 werd vroom het tussen 21 en 23 februari overdag, maar tot het eind van de maand vroom het meest licht. Toen de temperatuur begin maart snel steeg verschenen de Scholeksters prompt. Ook het verloop in de maanden maart en april wordt gestuurd door temperatuurverloop. Dit kan het best geïllustreerd worden aan twee extremen: 2018 en 2021. In 2018 verschenen de ze laat door de koude start van het voorjaar. Het zachte verloop van de tweede helft van maart en het warme begin van april droeg er toe bij dat de slaapplaats eind maart al verlaten werd. In 2021 daarentegen stegen de aantallen na een zachte start van het voorjaar door tot een piek halverwege maart. In de zachte tot zeer zachte tweede helft van de maand daalden de aantallen snel, tot er begin april-half april een periode met lichte vorst in de nacht optrad. Gedurende deze periode liepen de aantallen weer op en verbleven er 30 tot 80 vogels op de slaapplaats. In de periode 2013-2023 is een geleidelijke toename te zien, met twee opvallende uitschieters in 2021 (Figuur 5). Deze kan niet worden verklaard door een groei van de broedpopulatie, die na jaren van groei sinds 2019 aan het afvlakken is. Er zijn sterke aanwijzingen dat mogelijk vogels van de slaapplaats van Ubbena zich toen hebben aangesloten (zie ook herkomst vogels).

Figuur 4. Fenologie van de Scholeksters in Assen. Blauw eerste waarneming, rood eerste waarneming op de slaapplaats.

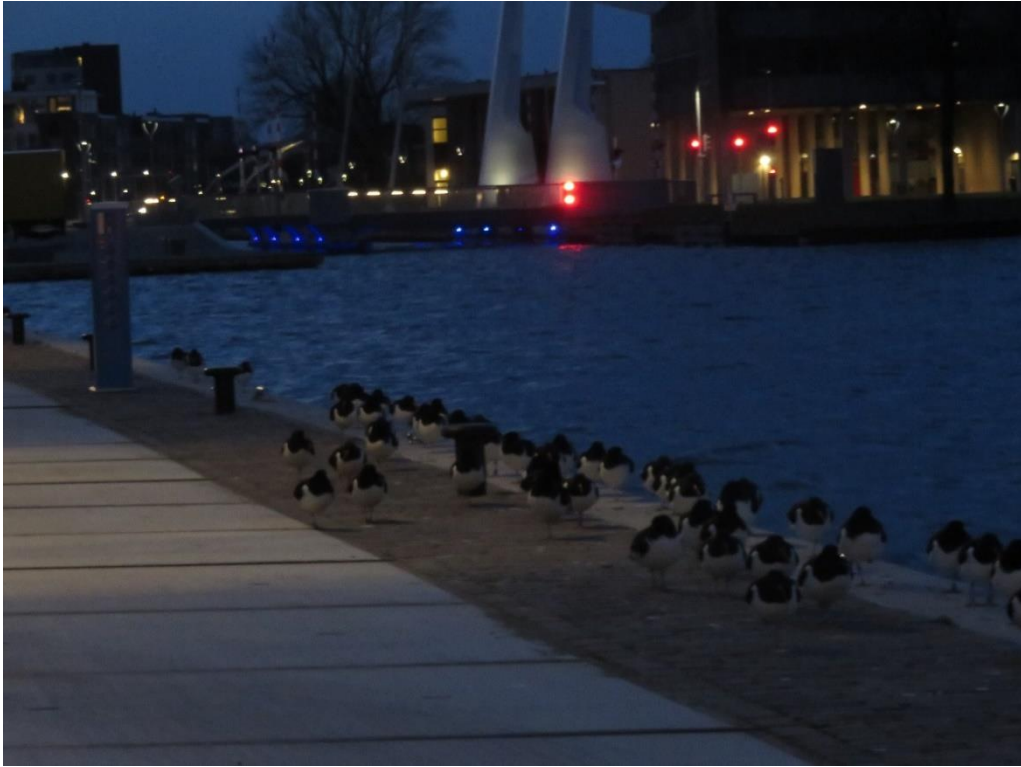

Figuur 5. Aantalsverloop langs het Havenkanaal/Havenkade 2013-2023

Herkomst

Aan de hand van 38 gekleurde adulte vogels is een goed beeld verkregen van de herkomst van aanwezige vogels op de slaappleatsen op de Havenkade. Het gaat grotendeels om broedvogels in het oostelijke deel van Assen (dakbroeders) en uit het agrarisch gebied van Loon en Deurze (Figuur 6). De meest veraf gelegen territoria bevinden zich hierbij 3,5 tot 4 km van de slaappleats. Tot 2019 werden nimmer één van de 14 geringde vogels van het Peelerpark en het Meschenveld (2,5 km noordelijke gelegen) waargenomen. In 2019 dook voor het eerst een exemplaar op, maar in 2020-2023 werden dat er vier. Het vermoeden bestaat dat een deel (drie gekleurde vogels zeker niet) van de vogels van het Messchenveld is verplaatst van de slaappleats Ubbena naar het Havenkanaal. Dit zou de toegenomen aantallen vanaf 2020 kunnen verklaren. Broedvogels (n= 7) van de westrand van Assen en de omgeving van het TT-circuit slapen bij de Baggelhuizerplas. De territoria zijn allemaal gelegen binnen een straal van 3 km van de slaappleats. Een uitzondering is RB-BCWE, een broedvogel uit Veenhuizen (Eeserheem, geringd in 2016, 10 km ten noordwesten van de slaappleats) die eenmalig op 15 maart 2018 opdook. Door de geringere telinspanning is het beeld van de herkomst van vogels bij Baggelhuizen echter minder compleet in vergelijking met de Havenkade.

Naast adulte vogels worden de slaappleatsen ook bezocht door jonge vogels die in Assen e.o. zijn geringd en nog niet geslachtsrijp zijn (3-4 kj, n=6) of dat wel zijn (n=7) maar zich nog niet als broedvogel manifesteren in het onderzoeksgebied (wellicht wel daarbuiten?). Jongen lijken zich in vergelijking met hun oudervogels minder strikt te houden aan een specifieke slaappleats. Zo dook een jong uit het oostelijke deel van Assen op bij Baggelhuizen en jongen afkomstig van het TT-circuit bij het Havenkanaal.

Slapende Scholeksters op locatie A aan de Havenkade, zaterdag 17 maart 2018 (Bert Dijkstra).

Figuur 6. Herkomst lokale broedvogels (stip broedlocatie, driehoek juveniele vogels) op de slaappleatsen (ster). Blauw betreft de slaappleatsen in Witten, Geel het Havenkanaal.

In het studiegebied in en rond Assen broeden de laatste jaar 5 jaar ca. 90 paren scholeksters, daarbuiten nog ca. vijf losse paren in het westelijk deel van Assen. In het gebied waar de vogels langs het Havenkanaal vandaan komen broeden de laatste vijf jaar gemiddeld 68 paren per jaar. Op basis daarvan zouden minimaal 136 vogels verwacht mogelijk worden. Met gemiddeld 102 vogels per jaar (gemeten over de laatste vijf jaar) ligt dit aantal in de werkelijkheid lager. Deze afwijking zou op de eerste plaats verklaard kunnen worden doordat mogelijk een deel van vogels van het Messchenveld (11 paar= 22 vogels) slaapt op de zandplas Ubbena. Daarnaast is het onwaarschijnlijk dat alle broedvogels op één moment op de slaappleaats worden waargenomen. Er zijn immers vogels die vroeger de slaappleaats verlaten en in hun territorium blijven, maar ook vogels die later arriveren. Tot slot verblijven er jonge vogels die nog geen territorium hebben bemachtigd. Die laatste vogels lijken hun kans af te wachten om een plekje te bemachtigen in een inmiddels volgelopen stedelijk gebied. De slaappleaats zelf bestaat voor ca. 90% uit vogels die in stedelijk gebied broeden.

Er zijn geen aanwijzingen dat de slaappleaats in de loop van het broedseizoen nog wordt gebruikt, bijvoorbeeld door vogels met een mislukte broedpoging. Dit beeld kwam ook naar voren bij de analyse van een zendervogel (afkomstig van de Lonerstraat/WMD zender5635/ ringcombinatie RG-CHYZ). Deze vogel maakt in het voorjaar wel gebruik van de slaappleaats, maar bezocht alleen op 21 juni 2018 heel kort de slaappleaats zonder er te slapen (Dijkstra en Dillerop 2018 & 2019). Ditzelfde deed de vogel een dag eerder, maar toen bij Zandgat Ubbena (zes kilometer afstand van de nestlocatie). Uiteindelijk vertrok de vogel richting het overwinteringsgebied in de oostelijk Waddenzee. Opmerkelijk genoeg verliep de reis met korte tussenstops bij de zandwingaten in Ubbena in Tynaarlo. De indruk is dat net als RG-CHYZ, de meeste vogels rechtsreeks vanuit het broedterritorium vertrekken zonder gebruik te maken van de gemeenschappelijke slaappleaats aan de Havenkade.

Geschikte slaappleaatsen liggen niet voor het oprapen. De combinatie van rustig gelegen waterpartijen met kale oevers zijn schaars. Te meer omdat veel zandwinnings gestopt zijn en door aanplant en vegetatiesuccessie ongeschikt zijn geraakt. Scholeksters raken hierdoor meer aangewezen op recreatieplassen of komen terecht op kades in stedelijk gebied, zoals in Assen het geval is. In beide gevallen terreinen waar verstoringen op de loer liggen. De Scholeksters hebben hun slaappleaats aan het Havenkanaal tweemaal aantoonbaar moeten verplaatsen als gevolg van structurele recreatieve verstoringen. Ook op de huidige locatie speelt dit nog steeds, maar hebben de vogels ter plaatse nog alternatieven om na verstoring nog een (tijdelijke) rustige plek te vinden. Maar de gifbeker is nog niet leeg. De gemeente Assen is een traject gestart om het Havenkwartier de komende jaren om te vormen van een bedrijventerrein naar een "modern en stoer" woon-werkgebied, compleet met horeca en culturele voorzieningen (Structuurvisie Havenkwartier). Op het foerageergebied naast slaappleaats C, nu de meest rustige locatie, staat zelfs een gebouw geprojecteerd. De slaappleaats gaat een onzekere tegemoet, maar is wel aangekaart bij de plannenmakers. Het liefst zien we natuurlijk geen extra drukte op en rond de slaappleaats. Een alternatief zou kunnen zijn om een groot drijvend ponton in de zwaairom te leggen waar ze de verdiende rust kunnen vinden. Wellicht hebben de dakbroedende visdieven daar ook wat aan als de panden waarop ze broeden gesloopt worden. Het is spannend om te zien in hoeverre de beschermde status van de Scholekster afgewogen wordt tegen het belang van planologisch geweld.

Gemeente Assen

Structuurvisie Havenkwartier

definitieve versie mei 2024

Als het aan de gemeente Assen ligt komt de omgeving van de huidige slaappleaats er zo uit te zien.

Literatuur

van Dijk & van Os 1982. Vogels van Drenthe, Van Gorcum, Assen.

Dijkstra B. & Dillerop R. 2019. Over de reis van twee Drentse Scholeksters *Haematopus ostralegus* naar hun overwinteringsgebied in de Waddenzeer. Drentse Vogels 33.

Dijkstra B. & Dillerop R. 2018. Eerste bevindingen zenderonderzoek Scholeksters *Haematopus ostralegus* in Assen. Drentse Vogels 32: 39-52.

Bruno J. Ens, Van de Pol, M., Hallmann, C., Oosterbeek, K. H., & Rappold, G. (2014). Can we predict population changes in the Eurasian Oystercatcher *Haematopus ostralegus*? In BOU Proceedings - Avian Demography in a changing world.

Bruno J. Ens, Marc van Leeuwen, Kees Oosterbeek, Jeroen Nienhuis & Andrew M. 2019. Overwinteringsgebieden van in Nederland broedende Scholeksters. Limosa 92 (2019): 74-86

Pol M. van de, Bruinzeel L.W., van de Jeugd H.P. & Verhulst S. 2006. A silver spoon for golden future: long-term effects of natal origin on fitness prospects of oystercatchers (*Haematopus ostralegus*). J. Anim. Ecol. 75: 616-626.